

**Інститут Східної Європи
Кафедра українознавства
Університету «Львівський Ставропігон»**
The Eastern-European Institute, Kafedra Ukrajinovnavstva University «L'viv Stavropigion»

Віктор Ідзьо
**Візантійська література та культура
у IV - XV століттях**

Івано-Франківськ, 2015

Друкується за рішенням Вченої Ради Науково-дослідного Інституту Українознавства
Міністерства освіти і науки України,
протокол № 11, від 22 листопада 2007 року

Наукова праця директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою українознавства Університету «Львівський Ставропігон» доктора історичних наук, професора, академіка Академії Наук Вищої Школи України, першого віце - президента Міжнародної асоціації “Україна і світове україноство” Віктора Ідзя “Візантійська література та культура в IV-XV століттях” досліджує літературну та культурну спадщину Візантійської імперії, яка мала великий вплив на формування та розвиток літературної і культурної християнської спадщини українського народу.

Джерельну базу праці “Візантійська література та культура в IV-XV століттях” становлять переклади праць візантійських літературних та культурних діячів, вчених Росії та України.

У праці проаналізовано візантійську поезію IV-X століть, візантійський роман VII-XIV століть, сатиру, епіграми, зразки епістолярного стилю, античні традиції IV-XV століть, становлення християнської культури.

Апробовані переклади російськими вченими візантійських джерел з оригіналів, наукові праці та документи з теми “Візантійська література та культура в IV-XV століттях” почерпнуті з фондів Російської Державної Бібліотеки, Бібліотеки Російської Академії Наук міста Москви.

Зібрані та проаналізовані зразки літературної та культурної спадщини Візантійської імперії IV-XV століть, науково-історичний матеріал, праці українських і російських перекладачів дали можливість доповнити науковий і фактологічний матеріал.

Праця “Візантійська література та культура в IV-XV століттях” може слугувати джерельною базою для вивчення візантійської культури та літератури IV-XV століть, яка вплинула на зародження та становлення української християнської культури та літератури.

Рецензенти:

В. Грабовецький – доктор історичних наук, професор, академік Академії Наук Вищої Школи України завідувач кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;

Я. Дашкевич – доктор історичних наук, професор. Керівник Львівського відділення Інституту Археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ, завідувач кафедри сходознавства Львівського національного університету ім. І. Франка;

Я. Калакура – доктор історичних наук, професор Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, академік Академії Наук Вищої Школи України;

В. Кабузан – доктор історичних наук, провідний фахівець Інституту Російської Історії РАН, завідувач історичного відділу Українського Університету м. Москви;

П. Кононенко-доктор філологічних наук, професор, віце-президент академії Академії Наук Вищої Школи України, академік УАІН, академік МСАН, професор Кафедри українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Т. Кононенко-доктор філософських наук, професор Кафедри українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

М. Недюха-доктор філософських наук, професор, академік Академії Наук Вищої Школи України.

О. Огірко-доктор філософських наук, професор Кафедри українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Зміст

1.Візантійська книжна епічна культура та античні традиції IV-XV століть.....	4
2.Візантійська література в IV-XV століттях та проблема зародження і становлення християнської культури.....	8
3.Візантійська поезія у IV-X століттях.....	15
4.Візантійський роман у VII-XIV століттях.....	24
5.Сатиричний жанр, епіграми, розвиток епістолярного стилю у Візантійській імперії в IV-XV століттях.....	28

Візантійська книжна епічна культура та античні традиції IV-XV століть

Доля візантійської культури та визначних її пам'яток, які дійшли до нас після османського завоювання, здебільшого трагічна. Однак маємо чимало збережених пам'яток з IV-XV ст., які виразно свідчать про візантійську культуру. В різних варіантах та списках до нас дійшли сказання про Сканфіну, Фіофілакта, Порфіра, Просфіра, Ліссара, про сина Андроніка, Пісні про Дігеніса [1,с.37-49].

Із числа візантійських рукописів, які дійшли до наших днів, особливу увагу заслуговує рукописна поема XVI ст. “Про Велісарія”, рукописна балада XV ст. “Армутіс”, епопея в Грот-Фератській редакції XIV ст. “Дігеніс Акрит”, яка вперше вийшла друком у 1870 р. [13,с.59-73].

Також було віднайдено три рукописи XIV ст. поеми Костянтина Гермоніака “Іліада”, анонімні рукописи поеми XIV ст. “Троянська війна”, рукопис поеми, яка датується 1520 р. – “Ахіллеяда”, а також рукопис XIV ст., який сьогодні зберігається в бібліотеці св. Марка в Венеції і належить відомому гуманісту Вісаріону Нікейському [5,с.77-78].

Аналізувати твори візантійської культури потрібно у хронологічному порядку. Бачимо, що в основу кожного з них було покладено героїчну тематику, боротьбу із зовнішніми ворогами Візантійської держави. Згодом твори були літературно опрацьовані і стали зразками історичних поем. Як свідчать джерела XIV-XV ст., серед поем й твори, написані не на основі народного візантійського епосу, а на основі класичної античної та візантійської літератури. Отже, спостерігаємо виникнення могутнього книжного, а не народного візантійського епосу, створеного завдяки індивідуальній майстерності автора, який на основі побаченого відобразив реальні історичні події у Візантійській державі.

Прикладом такої творчості є поема про знаменитого візантійського полководця епохи Юстиніана, Велісарія, яка написана Емануїлом Георгілом [15,р.153-202]. Слід наголосити, що із творчого доробку цього автора до наших днів дійшов ще один твір – “Чума на Родосі”. Ця праця написана у візантійському стилі, і епоха Юстиніана, хоча показана яскраво, та закликає візантійців вигнати турків із Константинополя, що дає право твердити про час написання поеми після 1453 р. У поемі йдеться про те, що Велісарій підкорив багато земель та країн, виграв багато воєн і загинув через людські чвари і поговорі заздрісників.

Поеми такого зразка творилися у Візантії в різні періоди, особливо в час нападу ворогів на Константинополь. Реальні події оспівувалися в епосі, який поширювався у віршованій чи пісенній формах серед візантійського народу.

Інші епічні твори були написані на основі історії Візантії VII-IX ст. У VII ст. Візантія втратила Єгипет та великі володіння у Сирії, Месопотамії, Північній Африці, Малій Азії. У 717-718 рр. візантійці успішно відбили арабів від стін Константинополя і відвоювали частину малоазійських земель. Однак у 786 р., коли до влади прийшов халіф Харун ар-Рашид, араби знову відтіснили візантійців із Малої Азії, але у 717-718 рр. арабів знову відкинули від стін Константинополя, що дало змогу візантійцям знову відновити своє панування у Малій Азії.

У 867-886 рр. візантійському імператору Василю I вдалося перейти в наступ, полководець Іоан Куркуас розгромив ворогів Візантії. Імператори Никифор Фока (963-969 рр.), Іоан Цимісхій (969-976 рр.), Василій II (Болгаробивця рр.) (976-1025 рр.) продовжували стратегію Василя I. Їх діяльність знайшла вияв у візантійській літературі та в народному епосі.

Отже, усі головні історичні події відтворювалися у візантійській літературі. Зокрема, боротьбу візантійців з арабами та сарацинами відтворено в пісні “Про Ксанфіна” [2,с.25-27]. На прикладі долі імператора Василя бачимо долю багатьох воїнів, які, пішовши на війну із сарацинами, потрапляли до них в неволю. Батько Василя I, Ксанфін, щоб втамувати свою жагу помсти за сина, вбиває впливового сарацина [17,р.552-557]. У пісні “Про Ксанфіна” яскраво змальовані реальні події та історичні персоналії. Боротьба з ворогами Візантії також відтворена у творі “Велісарій” [14,с.237-280].

У кіпрській поемі “Про Фіофілакта” читаємо про ще бурхливіші історичні перипетії, які мали місце у Візантійській імперії в IX-X ст. Цар Олександр, уродженець Олександрії, перед

початком “справедливої війни” влаштував свято, під час якого проголосив, що слід віднести султану послання і принести відповідь. Оскільки в посланні йшлося про оголошення війни, то ніхто з оточення царя Олександра не бажав бути посланцем. Фіофілакт, осідлавши свого вороного коня, пішов війною на сарацинів. Три дні він бив ворогів, а на четвертий потрапив у полон. Феофілакт, маючи богатирську силу, розірвав окови і звільнив себе і брата з полону, вручив султану послання імператора. Отримавши відповідь, він закінчив “праведну війну”. Дослідники вбачають у цій поемі відтворення реальних історичних подій – війну імператора Василя I (867-886) на Криті. У письмових джерелах читаємо: “Воюючи на Криті проти агарян, він зазнав поразки, і багато візантійських воїнів впали на полі бою, тай й сам він би потрапив у полон, якби його не спас Феофілакт Неудержимий, батько майбутнього імператора Романа I Лакапіна (920-944)”. Отже, бачимо, що Феофілакт – особа історична, і всі події в історичному епосі базуються на реальних фактах [9,р.383-397].

Дігеніс Акрит у своїх “Піснях”, які були написані у Візантії в IX ст., розповідав про боротьбу візантійців проти ворогів-завойовників. На жаль, ці пісні були дослідженні лиш частково, а опубліковані – тільки “Пісня про Армуріса” та “Епопея про Дігеніса Акрита” [16,р.335-368]. Акрити – це вибрані воїни-аристократи, які були у Візантії в IX-XI ст. захищали кордони імперії. Вони володіли землями і були звільнені від державних податків, отримуючи винагороди від імператора. Акрити вели успішну війну Візантії проти її ворогів, про них складали пісні, балади, легенди. У творах акрити змальовані як відважні воїни, звитязні герої. Як свідчить архієпископ каппадокійської Кесарії Арефа (861-934), в його час пафлагонці складали пісні про подвиги воїнів-акритів і поширювали їх по всій країні, від дому до дому [4,с.403-404; с.681-691].

Народні твори візантійського героїчного епосу IX-XI ст. дають змогу робити висновок про тісний культурний зв'язок із попередніми епохами, і епос є яскравим виразником візантійської культури.

Із циклу акритських пісень, які дійшли до нас у рукописах XV ст., привертає увагу героїчна балада “Армуріс”, написана в IX-X ст. Три усні версії цієї балади були популярними ще в другій половині XIX ст. у Карпатах [7,р.249-251].

У поемі “Армуріс” відтворено перемоги візантійських військ над арабами після декількох поразок. Герой поєми – молодий Армуріс, виступає у похід дванадцятирічним хлопцем і виявляє чудеса небаченої звитяги. Військова звитяга і любов до слави надихають молодого героя на ратні подвиги. Армуріс побачив, що сарацини втратили зброю, не мають коней, тому й не побажав на них нападати. Однак у чесному, відкритому бою він не знає жалю до ворогів і тому перемагає велике військо арабів. Оскільки все військо еміра було перебите, він був змушений відпустити батька Армуріса на волю, а за Армуріса віддає свою дочку. Таким чином був укладений мирний договір між візантійцями і арабами [6,р.236].

Візантійські пісні про героя Дігеніса Акрита були дуже популярними в тогочасній середньовічній Європі.

Оскільки візантійський героїчний епос розвивався і вдосконалювався не одну сотню років, він набув рис різних жанрів, по-різному зберігся у народній пам'яті. Але усі варіанти епосу мали тільки візантійську основу, згідно з якою візантійські герої перемагають ворогів. Вони сповнені гідності, звитяги, милосердя. Як бачимо, візантійські письменники, укладачі епосу, намагалися виявити свій високий інтелектуальний вплив на інші народи, зокрема на арабів. У поемі “Про сина Андроніка” окреслено образ візантійця, який народився в неволі, в арабського еміра, але зумів впливати на весь арабський світ [3,р.5-58].

Отже, робимо висновок, що візантійський епос розвивався у суто візантійських історико-культурних умовах, ґрунтувався на яскравих прикладах своєї багатовікової історії, започаткованій добою древньогрецької архаїки [8,с.122-135].

Аналіз художніх особливостей візантійського народного епосу свідчить, що автори часто клали в його основу прадавні візантійські народні традиції. Творці візантійського епосу протиставляли свої героїв арабським, перським та іншим, показуючи глибоку християнську мораль і громадянські чесноти воїнів-візантийців. Художні прийоми, які використовуються при творенні епосу, засвідчують яскравість візантійської поетичної творчості, досконалість стилю та

знання історії і книжної культури. Дослідники вважають, що на візантійський епос вплинули пізньоантичні та візантійські романи, які висвітлювали героїчну епопею візантійського народу.

Серед візантійського героїчного епосу є багато творів, які відрізняються від традицій народної творчості, зокрема – це поеми “Життя Олександра” (XIV ст.), “Троянська війна” (XIV ст.), “Іліада” Костянтина Гермоніака” (написана в XIV ст., збереглася в рукописі XV ст.), анонімна “Ахіллеїда” (рукопис XVI ст.), анонімне прозове “Сказання про Олександра Македонського (рукописи XVI та XVII ст.). Ці поеми свідчать про те, що еліта візантійського суспільства XIV-XV ст. цікавилася творами античної літератури та культури, звертала увагу до видатних постатей героїв Іліади та Одиссеї, Троянської війни, Олександра Македонського. Джерела XIV ст. свідчать, що серед візантійців великою популярністю користувався “Роман про Олександра”, написаний істориком Калісфеном, який супроводжував Олександра Македонського в його походах. Тоді ж, у XIV ст., у Візантії поширюється анонімний віршований роман про Олександра Македонського “Життя Олександра”. У цьому творі органічно поєдналися риси роману та епічної поеми, а образ Олександра Македонського мав виразне християнське забарвлення [12,s.82-87].

Отже, героїчний епос у візантійській літературі хронологічно розвивався наступним чином:

- у IV-VI ст. у Візантії запозичуються та утверджуються традиції древньогрецького героїчного епосу;
- у VI-IX ст. запозичення покладаються на нову, візантійську народну основу;
- у IX-X ст. народний епос опрацьовують літератори, поети та історики;
- у X-XIV ст. проходить переосмислення і вдосконалення народного візантійського епосу;
- у XIV-XV ст. більшість епічних творів мають визначеного автора [16,s.134-139].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Дестунис Г. Разыскания о греческих богатырских былинах средневекового периода. – Спб., 1883.
- 2.“О Ксанфине”. Перевод В.Нейштадта. Греческие народные песни. –М., 1957.
- 3.Muslea J. Le cheval merveilleux dans l’epopee populaire. Melanges de l’Ecole Roumaine en France. – Paris-Bucarest, 1924.
- 4.Памятники византийской литературы IX-XIV вв. – М.,1969.
- 5.Попова Т. В. Византийский народный и книжный эпос. Византийская литература. – М., 1974.
6. “Жизнь Аполлония Тианского” Филострата. – Laografia, v. IV, p. 236.
- 7.Baund-Buvy S. La chanson d’Armouris et sa tradition oral. – Byzantion, t. 13, 1938.
- 8.Wege der Forschung, hrsg. Von L. Petzoldt, Bd I-CLII. – Darmstadt, 1956-1969.
- 9.Gregoire H. L’age heroique de Byzance. Melanges N. Jorga.– Paris, 1933.
Les exploits de Digenis Akritas, №1, p. CXV.
- 10.Gregar A. Ho Digenes Akritas. He byzantine epopoia kai sten istoria kai sten poiesi. - New York, 1942..
- 11.Dbeck H.G.Byzantinische Volksepik. – Munchen, 1963, s. 31-37.
- 12.Das byzantinische Alexandergedicht. Hrsg. Von S.Reichmann. – Hain, 1963.
- 13.Istori kai statistike Trapedzountos... ypo S. – Ionnidou Konstantinoupolis, 1870.
- 14.Knos B. La legende de Belisaire dans les pays grecs. – Eranos, v. 58, 1960.
- 15.Cantarella R. La Diegesis horaiotate tou thaumastou ekeinou tou legomenou Belisariou (di anonimo autore).
Texto critico con una Appendice. Studi Bizantini, v. 4, 1935.
- 16.Petropoulos D.-A. Akritika tragoudia sten Peloponneso. – Peloponnesiaka, t.2, 1957.
17. Polites N-G. Melete epi tou biou ton neoteron ellenon, t. I. – Athenai, 1871.

Візантійська література в IV - XV століттях та проблема зародження і становлення християнської культури

В історичній науці усталилось твердження, що візантійська література – це грецькомовне передання культурних процесів, які з IV-V ст. до середини XV ст. н. е. відбувалися на території Східного Середземномор'я. Упродовж тисячолітньої історії, до часу падіння Візантійської цивілізації під натиском турків-османів, візантійська література була панівною в Європі і близьких до неї країнах Азії.

Як свідчать джерела, візантійське право, судова система і література з початку кристалізації Візантійської імперії формувалися насамперед у місті на Босфорі – Константинополі, який часто називали новим Римом. Мешканці міста називали себе римлянами, чи, як це звучало грецькою мовою – ромеями, а державність – ромейською. Кожен громадянин знав, що його держава свій устрій перейняла від державного ладу стародавнього Риму та Греції [4,с.176-178].

Греко-римське суспільство рабовласників переживало політичну, економічну і культурну кризу. Римська держава перетворилася на велику військово-політичну репресивну машину, яка завойовувала нові території та посилювала податки всередині країни. Великі податки, які збиралися на потребу та вимогу імператора, привели до зuboжіння селян. Занепадала торгівля, ремесло, виробництво. Виникали повстання.

На тлі цих подій у візантійській імперії починає розвиватися християнство, яке стало новою ідеологією в боротьбі за нові політичні, релігійні та моральні цінності [15,с.250-295]. Закономірно, що відданість простого населення ідеалам ранніх християн була відповіддю на загальну зневіру в могутності Римської держави, у язичницькій релігії.

Джерела свідчать, що імператор Діоклетіан (284-305) шукав вихід із складного становища, намагався перебудувати Римську державу на основі абсолютної монархії, опираючись на народний “Землеробський Закон”. Також єдина релігійна язичницька система повинна була бути обов'язковою для кожного римського громадянина. Однак Діоклетіан помилився, популяризуючи традиційне язичництво і водночас посиливши репресії проти християн [2,с.97-128].

Як свідчить історичний процес IV-V ст., всі імператори – від Діоклетіана до Юліана Відступника та Євгенія, римські філософи і ритори – від Лібанія до Прокла, – були прихильниками римського язичництва. Згідно з джерелами, імператор Юліан вважав, що треба ігнорувати християнство. Він не бажав бачити “християнський дух часу, довіряючи силі особистої гвардії та вишколеної армії” [8,с.3-22].

Імператор Костянтин I (306-337 рр.), який був високоосвіченою людиною свого часу, зрозумів велику силу християнства, і пішов на союз із християнською церквою, перед смертю він охрестився. Саме відтоді візантійські історики розпочали відлік нової християнської епохи, нової візантійської ери.

Як свідчать джерела, в 325 р. Костянтин скликав в Нікеї I Вселенський Собор, на якому консолідував усе християнство в єдину релігійно-політичну силу.

У 330 р. він переносить столицю імперії в місто Візантій, який перейменовує в Константинополь – місто Костянтина. Усі ініціативи після смерті Костянтина в 337 р. закріпили його християнські послідовники [1,с.5-6].

У 380 р. імператор Феодосій I утверджує ортодоксальне християнство як єдину панівну релігію імперії, а в 395 р., після смерті цього імператора, внаслідок політичних і релігійних суперечок відбувся розпад імперії на Західну і Східну Римську імперію, де політична імператорська влада боролася за панівну політичну першість [16,с.12-23].

Аналіз історичних джерел свідчить, що Східно-Римська імперія пасивно спостерігала за розпадом Західно-Римської імперії. Проаналізувавши тисячолітню політичну історію Візантійської імперії, можна твердити, що готи на чолі короля Аларіха, які в 410 році штурмом узяли Рим, мали мовчазну згоду на це візантійських можновладців. Саме вони спричинилися до падіння вічного міста, бо після цього падіння всі імператорські регалії були віддані до Візантій-Константинополя, верховенство якого у політичній структурі імперії визнали готи.

Наступне розорення Риму вандалами в 455 році теж було спричинено за безпосередньою згодою чи участю Візантії.

У 476 році варварський король Одоакр скинув з престолу останнього західноримського імператора Ромула Августина, що призвело до завершення функціонування Західноримської імперії і утвердження єдиної політичної імперської влади з центром в Константинополі [3,с.198-211].

Падіння Західноримської імперії за безпосередньої участі Східноримської імперії з центром в Константинополі дало можливість Візантійській імперії розпочати фазу свого першого політичного і релігійного розквіту. Отже, перед Константинополем, як перед столицею імперії, стояло тисячоліття неперервної політичної та релігійної історії [17,с.3-25].

Як бачимо із проаналізованих джерел, розвиток Візантійської держави в IV ст. відбувся лише на ґрунті передової візантійської військово-політичної організації, яка зуміла упродовж короткого часу підпорядкувати великі території від Дунаю до Криму, на півночі – до Нумідії, на півдні – від Адріатики на заході до Месопотамії на сході.

Творцями візантійської державності та візантійської культури разом із греками були і сірійці, а також копти, вірмени, грузини та еллінізовані народи Малої Азії.

Наголосимо, що греки у Візантійській державі були носіями стародавньої державності, науки та освіти, економіки, фінансово-грошової системи та торгівлі. Вони заклали початки гончарної та виноробної промисловості, сільського господарства.

Усі державні та науково-культурні і господарські надбання візантійці упродовж тисячолітньої історії прищеплювали усім народам, які увійшли до Візантійської імперії [10,с.23-41].

Узявши за релігійну та культурну основу східне сірійське християнство, візантійська культура регенерувала як синтез грецької та східнохристиянської культурні традиції, які вже упродовж тривалого часу мали певну схожість між собою. Грецькі ерудити – Гомер, Демосфен, Платон та Аристотель знали східні філософії, релігійні течії, основні постулати Біблії. Історики Греції рідко заперечували ці твердження [1,с.6].

Упродовж перших століть розвитку Візантійської імперії грецька культура була під впливом релігій народів Сходу, зокрема християнства. Це було запорукою швидкого утвердження християнства саме в еллінському світі, а не в римському. Але, як свідчать проаналізовані джерела, римський світ у перші століття н.е. був жорстко налаштований військово-релігійною системою проти християн, а грецький світ толерантно сприймав християнське віровчення. Нова релігія і культура на теренах Візантійської імперії була синтезом візантійської культури, мистецтва, живопису [9,с.38-40].

Аналогічні процеси відбувалися у візантійській літературі того часу, де простежувався вплив східної літератури. До цього спричинився приїзд майбутнього реформатора грекомовної гімнографії Романа Солодкоспівця в VI ст. в Константинополь із Беріта (Бейрута), що в Лівані.

Однак релігійне та культурне греко-візантійське і сірійське зближення та подальший синтез не відбулися. Внаслідок національної неоднорідності та політичного, релігійного та економічного натиску Константинополя, релігійні концепції християнства розійшлися. Так, після III Вселенського Собору, що відбувся в Ефесі в 431 р., від греко-візантійської ортодоксії відокремилася Несторіанська церква Східної Сирії, а після IV Вселенського Собору, що відбувся в Халкідоні в 451 р. – монофітські церкви Західної Сирії, Єгипту, Ефіопії, а потім і Вірменії.

Намагання візантійської політичної та церковної організації силовими методами відновити своє релігійне панування в цих регіонах спричинилися до того, що в VII ст. сірійці, а особливо копти, з радістю вітали арабів-мусульман як визволителів із візантійського рабства. За таких політичних і релігійних прорахунків візантійська політико-релігійна система втратила свої східні провінції [11,с.18-48].

У середовищі візантійської (грекомовної) культури, яка саме формувалася, у IV-V ст. християнство суперечило язичництву, яке мало великий вплив на літераторів та інтелектуалів. Навіть відомий візантійський юрист VI ст. Захарій Схоластик активно полемізував з язичницькою релігійною філософією сонцепоклонників, яка була останнім оплотом інтелектуального язичництва. Слід наголосити, що сучасниками таких визначних християнських філософів та церковних письменників, як Василій Кесарійський, Григорій Назіанзін, були не менш відомі колеги-ритори Лібаній, Гімерій та Фемистій, які були представниками старої язичницької релігії.

Сучасником Вселенських християнських Соборів був язичницький філософ-неоплатонік Прокл (410-485), який у візантійській філософії був представником концепції античного ідеалізму. Саме він у Візантії розвинув філософсько-міфологічну традицію Платона. До нас дійшли легенди, що сама богиня Афіна Паллада з'явилася Проклу і сказала, що буде оберігати його дім. Очолювана Проклом Афінська Академія підтримувала язичництво аж до його смерті. Авторитет Прокла був такий великий, що імператорська влада та християнська, державна і релігійна система не наважувалися ліквідувати її діяльність до смерті Прокла у 529 р. Тільки після смерті Прокла епоха язичництва була завершена [1,с.7].

Як свідчать джерела, в час правління імператора Юстиніана було зроблено все можливе, щоб Візантія перетворилася в суто християнську державу, а її столиця була християнським ідеалом.

У 537 р. був освячений великий і прекрасний храм святої Софії, який став для Константинополя найбільшим християнським символом – таким, як Акрополь для Афін. Імператор Юстиніан намагався урізноманітнити християнську філософію, культуру та літературу.

Під тиском християнських релігійних діячів Юстиніан закрити “язичницьку Академію”, організовував репресії проти язичників по всій країні, та разом з тим вимагав від письменників та поетів таких літературних творів, які б прославляли імператора. Візантійській літературі того часу притаманне політичне забарвлення, її завданням стає обслуговувати владу славити імператорів та найвизначніших християнських діячів, вихвалити і примножувати авторитет імператора і церкви.

Тоді ж імператор Юстиніан наказував візантійським поетам у творах висвітлювати велич і славу храму святої Софії. Поет Павло Силенціарій так відтворив у поезіях храм святої Софії:

Все тут дихає красою, всьому тут дивуєшся,
Око твоє, подивись, яким святочним сяйвом
Храм в ночі осяяний, і слово безсильне. Ти говориш:
Якою силою нічний Фаєтон цей відблиск
влився на святиню!

Отже, в час правління Юстиніана були закладені засади християнської поезії, яка оспівувала як християнські діяння імператора Юстиніана, так і звеличувала ієрархів візантійської церкви. Слід наголосити, що до творення образу імператора-християнина Юстиніана спричинилися і візантійські історики, зокрема широко знаний Прокопій Кесарійський. Він у книжках “Історія Юстиніанових війн” та “Про Юстиніанові побудови” показує імператора як мудрого батька підданих, будівничого Візантійської (Ромейської) держави і ромейської столиці. Однак у його праці “Таємна історія”, яка не була призначена для широкого загалу, читаємо, що візантійський імператор «злочинець, чорнокнижник, виродок, демон у плоті, оточений злочинцями і розпусними жінками, зокрема – розпусною Феодорою”. Прокопій Кесарійський, пишучи про Юстиніана, наголосив, що «природа зібрала від всіх людей всі найгірші якості і вклала в душу цього чоловіка”.

Слід наголосити, що Прокопій Кесарійський все життя вірно служив своєму монарху, від нього отримав високу посаду префекта Константинополя.

Таке роздвоєння особистості та авторської діяльності візантійського поета, письменника і державного діяча є однією характерних прикмет “візантійського способу мислення і світобачення” того часу.

Слід наголосити, що історик Прокопій Кесарійський стоїть біля витоків візантійського подвійного світосприйняття, а філософ Георгій Гемист Плифон (1360-1452 рр.) – наприкінці. Він, перебуваючи на високій посаді, ревно відстоював православну догматику у суперечках з католиками, а поза державною службою складав проекти закриття монастирів та повного знищення християнства.

Як бачимо із тисячолітньої історії, представники візантійської уміли вдало поєднувати непоєднуване [14,с.33]. Однак література та культура Візантійської держави має і інші приклади. Як бачимо із джерел, ще в ранньовізантійську епоху складається візантійська провінційна література, яка була віддалена від запитів двору візантійського імператора. Ця література, здебільшого, була поширена в колі високоосвічених сановників, таких, як Прокопій чи Павло Силенціарій. Цей письменник пише про життя “християнських артистів”, про народ і для народу,

народною мовою. У VI ст., в абсолютистській Візантійській державі, було незвичним висвітлення проблеми простого народу, людини, яка має свої народні цінності, по-своєму розуміє добро і зло. Слід наголосити, Павло Силенціарій у творчості не вихваляє і не ганьбить імператорську владу, мало відтворює діяльність християнської церкви. Для нього головне – щастя і добро для простого візантійського народу.

Із V ст. образ “Олексія – Божого чоловіка з Риму” твориться у візантійській легендарній літературі та фольклорі, утверджується в психології всіх християнських країн того часу. В основі творів про Олексія – творення добра” [1,с.12].

У VI ст. у Візантії популяризується твір “Життя минуле авви Данила”. Тут читаємо про доброго і чуйного бідняка, який за хабар посів високу посаду, але став черствим сановником. Він відгородився високою стіною від своїх колишніх друзів. Збіднівши, він знову став добрим чоловіком. Цей твір вважають шедевром візантійського письменства.

Як свідчать джерела, уже з VI ст. навіть візантійський селянин знав свою історію та історіографію. Християнські монахи у Візантійській державі писали для народу цілі історіографічні хроніки.

Дуже цікавою і поширеною була “Хронографія” сірійця Іоанна Малали (VI ст.), у якій автор досліджував історію всіх народів із найдавніших часів до 563 р. Малала, щоправда, припускається певних неточностей, пишучи про античні часи. Так, він називає прозаїками Цицерона і Саллюстія, але твердить про них як про найвизначніших римських поетів. Хроніка Іоанна Малали була популярною серед візантійського суспільства, а внаслідок подання у хронологічному порядку всіх історичних подій – від античності до середньовіччя – поширюється в Західній Європі і в стародавній Україні-Русі.

Хроніка Іоана Малали слугувала посібником для істориків разом із “Християнською топографією”, яка дійшла до нас під назвою “Інді коплевства”, авторство належить Косьмі, який плавав до Індії. Ця “Космографія” була описом світу у просторі. Автор землю вбачав плоскою, вкритою небесним обрієм, поверх якого знаходився верхній ярус світу – Рай Небесний.

Мова “Християнської топографії” – проста, про далекі країни розповідається легко, у казковій формі. Ця “Християнська топографія” була перекладена різними мовами християнського світу, серед них і староукраїнською мовою України-Русі.

Як свідчать джерела, ранньовізантійська література перебувала під великим впливом античної літератури і орієнтувалася на академічну античну літературу, тому й втрималася у візантійському суспільстві довго – до VII ст.

У цей час світогляд у візантійському суспільстві починає змінюватися в усьому, починаючи з свого географічного ареалу, оскільки внаслідок потужної експансії мусульман великі провінції візантійської території переходять до рук мусульманських завойовників.

У 636 р. імператор Іраклій, проголосивши сумну промову “Прощай, Сиріє!”, покинув Антіохію, у 641 р. під владою арабів опинився Єгипет. У 717-718 рр. араби підступають під стіни Константинополя, і тільки внаслідок консолідації усіх сил імперії візантійцям вдалося відкинути завойовників.

Тоді ж на Балкани проникають слов’яни, створюють свої держави, засвоюють візантійську культуру і на території Греції асимілюються з місцевим населенням.

Джерела свідчать, що із кризи Візантійська імперія виходить територіально значно меншою, але добре організованою державою, де домінує вільне землеробське населення, яке розвиває феодалізм [5,с.118-121].

У такій ситуації змінюється і література. Класичні твори втрачають античні тенденції, на зміну їм приходять християнсько-аскетичні. Виразниками цієї епохи стали такі твори, як “Великий канон” Андрія Критського, цикл новел із життя аскетів, які написав Іоан Мосху, назвавши його “Духовна галявина”.

Важливою подією у житті візантійського суспільства була боротьба між іконоборським урядом і монастирськими колами іконошанувальників. Ця боротьба почалася у 726 р. і тривала до 842 р. Візантійські імператори, які мали підтримку війська, намагалися реорганізувати візантійське суспільство за рахунок багатств церкви, зокрема великих монастирських земель.

Однак у цій боротьбі перемогли іконошанувальники, які опиралися на традиції грецької релігійної культури. За таких обставин уся літературна спадщина іконоборців була втрачена.

У цей час починає творити візантійський полеміст і великий іконошанувальник Іоан Дамаскін (675-749 рр.), поет і вчений, творець схоластичного методу дискурсивного богослов'я, який згодом став популярним на Заході. Наступним відомим літератором був Фома Аквінський. На переконання натхненника іконошанувальників Феодора Студита (759-826 рр.) впливав корпоративний дух монахів. Для нього монаше життя стало темою як богословських творів, так і художніх.

З другої половини IX ст. бере початок період стабільного централізованого розвитку Візантійської імперії, біля керма якої стає в 867 р. Македонська династія. Спостерігається розвиток торгівлі. У X ст. Константинополь знову виконує свою історичну функцію “золотого мосту” між Сходом і Заходом. Уже не монастирі, а міста стають осередками культури, освіти і науки.

У цей час знову зростає інтерес до античності. Слід наголосити, що завдяки патріарху Фотію (820-892 рр.) та його учню Арефі сучасні науковці мають можливість досліджувати унікальні переписи рукописів текстів Платона, Евкліда, Лукіана та інших класичних авторів. Через те, що патріарх Фотій був популяризатором античності, його критикували та звинувачували політичні недруги та сучасники, зокрема – Лев Хирсфакт, який звинуватив Фотія в “еллінізмі та христовідступництві” [1,с.15].

У XI ст. творить великий майстер пера Михайло Пселл (1018-1096 рр.). Візантійські джерела характеризують його наступним чином: “Показний, хвацький інтриган, чиновник, який зумів викликати довіру різних імператорів, жадний збирач чинів та помість, та разом з тим високий інтелектуал, знавець візантійської історії. Він визначний науковець, який серйозно готувався до занять, автор багатьох творів з математики, філософії, філології, богослов'я, історії, права, медицини, музики, астрономії, архітектури. Його гострий розум, тверезий скептицизм та любов до знань надають його обличчю прекрасних рис” [7,с.361].

Після тривалого розквіту настала велика криза Візантійської імперії у зв'язку з натиском турків-сельджуків зі сходу та норманів із заходу. Однак імператору Олексію I Комнину, який прийшов до влади в 1081 р. після страшної перемоги турків-сельджуків над візантійцями при Манцикерті, зробивши ставку на провінційну знать, вдається на тривалий час зупинити турків-сельджуків.

Задля утвердження влади в імперії династія Комнінів проводить широкомасштабну феодалізацію суспільства і наближає візантійське суспільне життя та культуру до норм західноєвропейського рицарського суспільства. Щоб діяти у цьому напрямку, Алексій I Комнин змушений був жорстокими методами придушувати народні рухи “павликанців та богомолів”, водночас остаточно знищуючи інститут рабства [7,с.243-244].

В історії візантійської літератури XII ст. домінує література, написана простою народною мовою. Візантія давно знала, що її офіційна мова значно відрізняється від розмовної народної мови.

У XII ст. починає творити один із найвідоміших поетів Візантії Феодор Продром. Саме він розпочав нову хвилю написання творів розмовною мовою, а його наступники це продовжили. Ф. Продром наголошував, що держава повинна освіченим людям, поетам, створити сприятливі умови для того, щоб Візантія мала історико-літературну перспективу [13,с.69].

Із XIII ст. у Візантійській державі почалася криза. У той час, коли латиняни у 1204 р. пограбували візантійську столицю, занепадає візантійська культура і література.

Відродження Візантії у 1261 р. починається у Нікеї. Яскраві особистості Никифор Хумі та Феодор Метохит, які досліджували античну філософію та астрономію, відродили візантійську культуру, науку, літературу та мистецтво. пов'язано з історією візантійського мистецтва. Відомо, що у 1303 р. Феодор Мехотіт укладав високохудожню мозаїку [12,с.213].

Тоді ж у Візантії розвивається фольклорна література, яка домінує аж до падіння візантійської державності. До наших днів дійшли літературні пам'ятки “Житіє шанованого Осла” та “ Прекрасна розповідь про Осла, Вовка і Лиса”. Усі образи виведені у суто візантійському колориті. Лис і Вовк – натхненники хитрості та насилля, які скували Осла (народ) силою страху.

Як свідчать джерела політичної історії Візантійської імперії, у XIV-XV ст. території держави значно зменшилися під натиском турків-сельджуків. 29 травня 1453 р. володар Османської імперії Мехмед II в'їхав у Константинополь.

Останні зразки візантійської літератури – це опис катастрофи 1453 р. Цю подію зафіксував і Лаонік Афінянин, який писав: “Я говорю про трагедію, яка трапилася у державі еллінів, і про те, як турки зібрали силу, якої ще не було...” [1,с.20].

Ніхто із візантійців не міг повірити, що така висококультурна, розвинута країна, як Візантія, може припинити функціонувати.

Останній мислитель Візантії Лаонік Афінянин у своєму трагічному творі наголошує: “Треба в трагічний час у душах нести візантійську національну ідею, з почуттям патріотизму розпочату Гомером, яку так жорстоко і безжально сьогодні знищили турки...” [6,с.168-173].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Аверинцев С.С.Византийская литература. - Москва, 1974.
- 2.Византийский Земледельческий Закон. Текст, исследование комментариев подготовили Липшиц Е. Э., Медведев И. П., Пиотровская Е. К. – Л., 1984.
- 3.Гюнтер З. А.Р.Корсунский. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств. - М.1984.
- 4.Ідзьо В.С.Візантійська держава – історія, релігія, політика, економіка та розвиток феодального господарства в IV-VII ст. н.е.// Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М. 2003, т. VIII.
- 5.Ідзьо В.С.. Візантійська держава в VII-VIII століттях. Науковий Вісник українського Історичного Клубу.- М.2004,т.IX.
- 6.Ідзьо В.С. Взаємовідносини Візантійської імперії та слов'янських держав Схваленів і Антів з території України на ранній стадії українського народу та української державності.Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.2003, т.VIII.
- 7.История Византии.- М.1967, т. II.
- 8.Курбатов Г.Л.. К проблеме перехода от античности к феодализму в Византии. В кн. Проблемы социальной структуры византийского общества. – Л., 1980, вып. 3.
- 9.Лазарев В.Н. История византийской живописи. - М.1947, т.I.
- 10.Липшиц Е.Э. Право и суд в Византии в IV-VIII веках.- Ленинград 1976.
11. Липшиц Е.Э.Очерки истории византийского общества и культуры. - М.1961.
- 12.Лазарев В.Н. История византийской живописи.- М.1947, т.I.
13. Псевдо-Продром.- Византийский временник. Т.XXIV.
- 14.Сюзюмов М.Я. Историческая роль Византии и ее место во всемирной истории. - ВВ. 1968, т.29.
- 15.Трофимова М. К. Штаерман Е. М. Рабовладельческие отношения в ранней Римской империи (Италия). – М., 1971.
- 16.Удальцова З. В. Гутнова Е. В. К вопросу о типологии феодализма в Западной и Юго-Западной Европе. В кн. Юго-Восточная Европа в эпоху феодализма. – Кишинёв, 1973.
- 17.Удальцова З.В. К вопросу о генезисе феодализма в Византии (Постановка проблемы). Византийские очерки. Труды советских учёных к XIV конгрессу византистов.- М.1971.

Візантійська поезія в IV - X століттях

Упродовж тисячоліть у візантійській літературі, окрім релігійної поезії, розвинулася і громадська, яка ввібрала в себе риси усіх жанрів, які вона перейняла від античної культури.

Усі поетичні надбання Візантії розвинулися на ґрунті класичного античного епосу. Як свідчить Василій Кесарійський, візантійцям потрібно створювати свої поезії на зразок “Іліади”, “Одіссеї” та віршових сентенцій Феогнида Мегарського [9,с.54-65].

Як засвідчують джерела, більшість візантійських учених були учнями знаних риториків-софістів, зокрема Василій Кесарійський та Ніанзін вчилися у Гімерія і Проерсесія, Афінаїда – в Леонтія, Іоан Златоуст – у Лібанія.

Проерсесій заснував свою християнську поетичну школу, оскільки був християнином, хоча й викладав у язичницькій школі класичну риторику.

Із джерел відомо, що в ранній Візантійській державі поширеною була мандрівна поезія, яку розвивали софісти, виступаючи з поетичними творами перед народом. Зразки такої поезії були популярними і серед освічених людей візантійського суспільства, про що свідчить трактат Сінесія “Діон”, який був присвячений знаменитому ритору II ст. Діону Хрисостому. У цьому трактаті добре описані публічні виступи софістів.

Античні літературні поетичні традиції були продовжені і в ранній Візантії. Уже в IV ст., за часів Костянтина Великого, поезія та художня література була виявлена різноманітними жанрами у візантійській літературі. Зокрема, були популярними публічні читання як у Візантії (майбутньому Константинополі), так і в околицях [2,с.132-135].

Саме тоді ж популяризувалися твори, які проголошувалися на різноманітних церемоніях – весіллях, похоронах. Сформувався такий жанр візантійської літератури, який увібрав риси і поетичних, і прозових творів, ми це можемо простежити у творчості Гімерія, Фемістія, Літанія [30,с.23-47].

Кожен поет, який виховувався як добрий християнин, змушений був вивчати античне поетичне насліддя, яке з IV ст. стало підґрунтям візантійської християнської релігійної і світської поезії. Ранні поетичні твори, які відомі із візантійської традиції IV-VI ст., свідчать, що кожен освічений громадянин, який мав талант, мав можливість легко опанувати мистецтво віршування.

Отже, нова візантійська поезія почала розвиватися одночасно з античними традиціями, але в IV ст. ще не мала виразних особливих рис [2,с.132-135].

Епоха становлення Візантійської держави та її поезії, як засвідчують джерела, веде свій початок з 330 р. Тоді поезія розвивалася в імператорському оточенні, набуваючи християнських рис, до VI ст.

У час правління імператора Юстиніана (527-602 рр.) поезія починає ставати світською. Розвиваються як язичницькі, так і християнські поетичні та ліричні твори. Виникає новий ораторський жанр “нової софістики” – екфраза, характерний для VI та VII ст. [3,с.131-142].

Для наступних етапів розвитку поетичної культури Візантійської держави властивий візантійський придворний та сценічний віршований епос, який витісняє народний жанр. Придворні поети мають «державну підтримку», другорядні поети витісняються з літературного життя. Цей період дослідники пов’язують з “темними віками”, глибокими змінами в усіх сферах життя візантійського суспільства, які відбувалися в VII-IX ст. [8,с.12-46].

Після закінчення “епохи іконоборства”, з початку X ст. у Візантійській імперії розпочинається загальний підйом та розвиток культури, зростає зацікавлення світською поезією.

Під час правління Македонської династії у XI ст. та Комнинської династії в XII-XIII ст. античні традиції у візантійській поезії розвиваються у новому аспекті, і саме ці літературні та поетичні традиції творять класичну візантійську поезію. Особливо популярними стають віршовані монодії, епітафії, віршовані сатиричні поеми, поетичні драматичні твори, які в цю пору схожі з древньогрецькими драмами [12,с.26].

У XIII ст., після облоги хрестоносцями Константинополя, особливо у 1204-1261 рр., на візантійську літературу посилюється вплив західних літературних жанрів та літературних традицій [4,с.131-143].

Однак з 1261 р. по 1453 р., після відновлення Візантійської імперії імператором Михайлом VIII Палеологом, відновлюється візантійська поезія, яка формується на засадах візантійського

середньовіччя, зокрема – на традиціях візантійської народної поезії із сильним впливом західної поетичної культури. Тоді вона стає поезією загальноєвропейського значення [12,с.26-27].

В останній період Візантійської імперії, у XVI-XV ст., в час “Палеологічного відродження”, візантійська поезія розвивається на засадах гуманістичних традицій та середньовічного літературного та поетичного минулого Візантії. Візантійська поезія розвивається згідно з візантійськими традиціями та ораторськими нормами, ґрунтуючись на засадах “другої софістики”, класичній візантійській філології та “класичному візантійському мистецтві”. В. М. Лазарєв наголошував, що розвиток візантійської поезії тоді відбувався тільки на національному ґрунті.

Отже, візантійська поезія упродовж тисячолітньої історії розвинулася у світському і релігійному напрямках. Розвиваючись на засадах античних традицій, вона виробила теоретичні засади [6,с.27-28].

Творчість поетів III-IV ст. свідчить, що нова візантійська поезія починає розвиватися з IV ст. – у той час, коли антична поезія давно вже втратила свої класичні стародавні традиції. Натомість нова візантійська поезія набула нових ознак ренесансу, і усталилася у ранньовізантійському суспільстві, яке потребувало класичних норм сучасної поетичної творчості.

Ранню візантійську поезію формує творчість ранніх теоретиків візантійського християнства. Формування ранньовізантійської поетичної думки відбувається у контексті діяльності каппадокійського гуртка. Не дивно, саме тоді почав творчо розвиватися перший великий візантійський поет світської візантійської громадськості як Григорій Назіанзін. І хоча був духовною особою, одним із “трьох святих”, який проживав у 330-390 рр., саме його вважають основоположником візантійської поезії.

Григорій Назіанзін був не тільки захисником ортодоксального християнства від аріанства. Він, як і Василь Кесарійський, був одним із організаторів єдиної християнської церкви, і водночас – одним із основоположників візантійської поезії. На жаль, повного зібрання поезій Григорія Назіанзіна немає, окремі вірші були опубліковані у виданні Міня (PG, t.73) та в хрестоматійних виданнях [27,с.39-42; с.31-49].

Як свідчать джерела, середовище, в якому виховувався Григорій Назіанзін, мало риси переходу від античної культури до візантійської середньовічної. Це був час, коли кожна освічена людина намагалася шукати себе у світі, релігії, поезії. Батько Григорія, який належав до язичницької секти, послухавши дружину Нонну, охрестився, і в 329 р. став єпископом у місті Назіанза. Синові він допоміг здобути високу освіту. Григорій прослухав весь курс світської науки, навчаючись у школах Назіанза, Кесарії Каппадокійської, Олександрії та Афін, де вчився десять років. Його вчителями були такі відомі язичницькі ритори, як Гімерій і Проересій. В Афінах Григорій познайомився з Василієм Кесарійським та Юліаном, майбутнім імператором, взаємини з яким після сварки переросли ворожнечу.

Згодом Григорій повернувся додому, де долучився до релігійного та інтелектуального життя. Він відмовився від посади вчителя риторики і від’їхав у Понт в монастир, настоятелем якого був Василій. Однак незадовго він знову повертається в Назіанз, щоб допомогти батькові в управлінні єпископією і налагоджувати відносини між священиками. Потім Григорій поїхав в один із монастирів Селевкії, однак у 379 р. його призначили єпископом Костантинополя замість померлого Василія. На цій посаді він пробув тринадцять років, лише наприкінці життя, повернувся в Назіанз, де він зміг занурився у літературну, насамперед поетичну діяльність, яка свідчать його листи, була найулюбленішим заняттям.

Поетичний доробок Григорія Назіанзіна великий. Найцінніший його поетичний твір – “Про самого себе”, що є автобіографічним. Також є вісім великих віршів, у яких автор звертається до тих, з ким йому доводилося зустрічатися на життєвому шляху, а також вірші повчального характеру.

У 371 р. написаний ранній автобіографічний поетичний твір Григорія Назіанзіна – велика поема “Про свої справи”, яка становить поетично-філософське осмислення життя. Молоді роки мають визначення “Моє горе”, навчання в Афінах – “Золоті Афіни”, виконання обов’язків єпископа Костантинополя – “Клятви Григорія”, роки в Костантинополі описані в розділах “До зависників”, “До єпископів”.

Ця ж тематика розкрита у віршах Григорія Назіанзіна, написаних упродовж 70-80 рр. у Константинополі. Велика увага поета акцентована на константинопольському духовенстві, представники якого заздрили йому. Це знайшло вияв у вірші “До заздрісників” та поезіях “До священників Константинополя і до самого міста”, “На самого себе і про єпископів”.

У 381 р. Григорій Назіанзін знову почав писати автобіографічні вірші, зокрема – велику поему “Про своє життя”, у 382-383 рр. – “Плач по муках своєї душі”, присвячує вірш святому посту “На свої вірші”.

Упродовж останніх років життя Григорій Назіанзін пише багато невеликих віршів, зокрема – вірші «Думки, написані двускладом», “Думки, написані чотирискладом”. Автор починає релігійно-догматичну полеміку, суперечку з питань моралі. Останнім у його творчому доробку є вірш “Про щастя і розум”:

Сказав одного разу срібллюбєць жадний:

Ох, капля щастя краще бочки розуму!

Таку відповідь почув він від мудрого:

Ні, краще ківш розуму, ніж море щастя !

Наголосимо, що Григорій в своїй поетичній творчості використовує персонажів гомерівської міфології, цитує античних авторів, тому його поеми, зокрема ті, які він присвятив жінкам, наближені до сатиричних творів Симоніда Аморгського [28,s.12-27].

Таким чином, для ранньовізантійського періоду літературна спадщина Григорія Назіанзіна була надзвичайно важливою, оскільки Візантія утверджувала свою літературну і поетичну думку на традиціях древньогрецької поезики Гомера. Це дає право твердити, що поезія Григорія Назіанзіна була синтезом древньогрецької лірики та епосу на новому візантійському етапі історії [29,s.38-45].

Отже, в середині IV ст., завдяки таланту Григорія Назіанзіна, у Візантійській імперії остаточно утверджується християнська поезія. Без сумніву, поетична творчість візантійського поета має глибокі античні традиції, однак, внаслідок розвитку християнської ідеології, автор відходить від античних поетичних традицій і закладає підвалини візантійської християнської поезії [12,c.39-42].

Отже, у Візантії почалася епоха поетичного розвитку, поети віршованими текстами викладають епос. Із великої кількості епічних творів IV-V ст. до нас дійшла поема “Про святого Кипріяна”, яку написала дружина Феодосія II Калліграфа (409-450 рр.), Євдокія, а також декілька міфологічних поем Квінта Смірнського, Колкффа і Тріфіодора, які продовжували в древньогрецькому стилі розробляти віршований епос. Яскравими зразками цього жанру є поема “Про Діоніса” Нонна Панопольського [10,c.41-55,c.56-61,c.62-67].

Будь-яких історичних свідчень про цих авторів не збереглося, окрім поодиноких відомостей про Євдокію, однак можемо твердити, що усі вони виростили в далеких від столиці областях. У їх творчості поєднується античні засади, перенесені на християнське віровчення.

Слід зауважити, що доля авторки твору “Про святого Кипріяна” є такою надзвичайною, що стала основою для моралізаторського нарису. Як писав церковний історик Сократ, дочка софіста Леонтія із Афін, Афінаїда, стала візантійською імператрицею, бо мала надзвичайно високий рівень освіти. Оскільки вона знала багато наук, то імператор захотів одружитися з нею. Для цього Афінаїді потрібно було охреститися. Єпископ Аттк охрестив її і назвав Євдокією [13,c.21-39].

Весілля Феодосія II та Елії Афінаїди, що приїхала в Константинополь після смерті свого батька, влаштувала сестрою імператора Пульхерією, яка була правителькою разом із братом. Скоро Пульхерія почала вбачати у імператриці Євдокії небезпечну суперницю і зробила все, щоб звинуватити її у зраді імператору і відсторонити від управління державою [1,c.132-134].

Перебуваючи у Єрусалимі, Євдокія, яка стала завзятою християнкою та покровителькою монофістів, почала популяризувати християнство. Деякі хроніки розповідають, як мудреці супроводжували Євдокію в Константинополь, де вона відкриває “свій ряд” візантійських вчених-жінок, які виявили себе в літературі, зокрема Касія, Євдокія Макремволитисса, Анна Комнин. Як наголошує історик Сократ, в Константинополі Євдокія писала твори в гомерівському жанрі [37,p.72-73].

Поема Євдокії “Про святого Кіпріана” стоїть на межі релігійної та світської літератур. Твір мав три книги, до нас дійшли лише перша та друга, та й то не повністю. У першій частині поеми Євдокія розповідає про блаженну мученицю Юстину, в другій – про Кіпріана, а в третій частині йдеться про те, що Кіпріан, ведучи праведне християнське життя, отримує місце карфагенського єпископа і призначає Юстину дьяконисою одного із монастирів. У час правління Деція Кіпріан і Юстина стають жертвами гонінь проти християн і помирають мученицькою смертю.

Віднайдений рукопис поеми в X ст. містить також вірші поета IV ст. Григорія Назіазіна та “Євангеліє від Йоана”. Патріарх Фотій гарно відгукнувся про твір Євдокії “Про святого Кіпріана”, наголошуючи, що авторка майстерно володіла мистецтвом складання віршів: “Заголовок рукопису, – наголошував Фотій, – підтверджує, що твір був написаний жінкою, яка знала всі тонкощі двірцевого етикету. Твір написаний прекрасно і заслуговує захоплення [31,р.183-184].

Поетичні твори цієї епохи, які написані на ґрунті древньогрецьких міфів, датуються V ст. Зокрема, у поемі Трифіодора “Взяття Трої” простежується дещо перебільшена моралізація і натуралістичність описаних батальних епізодів, також – у поемі Коллуфа “Викрадення Олени”. Ці твори слід визначають як епігонські [5,с.121-134].

Найяскравішим твором означеного жанру є велика історико-міфологічна поема Квінта Смірнського “Післягомерівські події”. У цьому творі автор поєднав усі риси древньогрецької міфології. Згодом ця лінія у творчості візантійських дієписців зберігається у хроніста-казкаря Іоана Малали (VI ст.), у поета-срудина Іоана Цеци (XI ст.) та в пізньовізантійській “Ахіллєнді” (XV ст.).

Незважаючи на те, що більшість рис цього твору запозичена із грецької міфології і не могла бути прийнятною в християнстві, церква взяла цей твір за зразок високого моралізму, оскільки автор творив у стилі Григорія Назіазіна [33,с.47-52].

Квінт Смірнський у творі “Післягомерівські події” описує спалення тіла Гектора, битву з амазонками, з ефіопським військом Мемнона, загибель Ахілла і Паріса, і врешті – загибель Трої і відплиття греків. Усі події автор пише на ґрунті давніх творів [19,с.37-51], однак кількість джерел, які Квінт Смірнський опрацював, виходить далеко за межі древньогрецького епосу. Автор чіткіше окреслює, уконкретнює образи амазонки Пентесілен, Мемнона, детально описує епізоди смерті Ахілла та Паріса, самовбивство Аянта та знищення Трої. Відчутні впливи невідомої римської літератури та поезії [23,с.56-72].

Отже, стиль Квінта Смірнського має низку новаторських особливостей, які розвинув через декілька десятиріч Нонн із Панополісу.

Нонн із Панополісу залишився для нас малодослідженим письменником, хоча й написав дві великі відомі поеми – “Діонісіака”, чи “Діяння Діоніса”, та “Переклад Євангелія від Іоана”. Ці поеми ілюструють перехід у візантійській поезії від квінтитативного чи метричного віршотворення до тонічного, який розвинувся в епоху Нонна із Панополісу [20,с.27-32].

Обидві поеми Нонна свідчать, що він був надзвичайно освіченим і талановитим. Техніка творення віршів у нього висока і віртуозна, тому не дивно, що про його молодших сучасників, таких – Трифіодора, Коллуфа, Мусее, твердять, що вони – “поети школи Нонна”. Отже, Нонн та його школа мала важливе значення в усіх сферах духовного життя візантійського суспільства [24,с.28-37].

Твори Нонна та поетів його школи, зокрема поема “Діонісіака”, були найпоказовішими у вивченні поетичної творчості упродовж багатьох епох візантійської поетичної культури [26,р.176-184]. Твір “Діонісіака” був популярний і в наступні епохи, зокрема в X ст. та XI ст., його декламували серед представників світської і духовної еліти [35,р.279-336].

Яскравим представником школи Нонна є Христордор Коптійський, виходець з околиць єгипетських Фів. Пік його творчості припадає на час правління імператора Анастасія (491-518 рр.). На жаль, його твори втрачені. Відомо тільки, що перу Христофора Коптійського належить поема, “Лідіака”, в якій відтворено історію Лідії, звідки походив імператор Анастасій. До наших днів дійшли епіграми Христордора Коптійського, об’єднані у три книги із загальною назвою “Палатинська антологія”, які детально описують предмети і явища природи. “Палатинська антологія” була популярною в час імператора Юстиніана, тобто у період остаточного оформлення

Візантійської держави. Наголосимо, що в час правління імператора Анастасія “Палатинська антологія” кристалізувалась і досягнула найвищого розвитку.

Як і Павло Сеценціарій, Христордор Коптійський описує храм Святої Софії, збудований у 537 р. У поезіях простежуємо риси класичного візантійського стилю, особливо у творі “Опис статуй у громадській гімназії, який називається “Зевсовим”. Поема була написана в 532 р., – в час, коли у зрілу візантійську епоху по один бік “Зевсової гімназії” був збудований великий палац, а з іншого – храм Святої Софії. У творі наголошено, що статуї у Константинополі були зведені з усіх кінців імперії ще Костянтином Великим у час будови нової столиці. Христордор описує біля 80-ти скульптур. Це були статуї грецьких богів: Аполлона, Гермеса, Афродіти, та гомерівських героїв: Ахілла, Аянта, Хриса, також – поетів, істориків, філософів. Були серед них скульптурні групи: Менелай-Олена, Пірр-Полікнеса, Паріс-Енона, Еней-Креуса, Одисей-Гекуба. В описі статуй Юлія Цезаря, нового Зевса, віддана шана стародавньому Риму як попереднику другого. Таким чином, ближче до середини VI ст. у Константинополі сформувався поет Христордор Коптійський, який своєю творчістю активно впливав на громадську думку [17,s.614,s.650,s.803].

Наступним визначним візантійським поетом VI ст. є Павло Сіленціарій, його творча спадщина у великому обсязі дійшла до нас. Він виявляє дві основні тенденції в політиці Юстиніана: класичну реставрацію мистецтва та законодавства і жорстоке переслідування всіх, хто не сповідує ортодоксальне християнство. Павло Сіленціарій пише також про зосередження імператором Юстиніаном у своїх руках всієї влади.

Поети у Візантійській державі були особами високоосвіченими, обізнаними з античними традиціями, які розвивали у своїх творах. Найвідоміші поети епохи Юстиніана – це юрист Агафій, консул Македоній, префект Єгипту Юліан. Кожен поет епохи Юстиніана, як наголошує Павло Сіленціарій, добре знав класичну грецьку та римську історію, був прекрасним оратором та декламатором своїх віршів, прекрасним політиком і знавцем політики імператора Юстиніана, діяльність якого оспівував.

Про походження Павла Сіленціарія маємо докладні відомості. Дієписець Юстиніана Агафій у творі “Про царювання Юстиніана” називає поета сином Кіра і внуком Флора. Прізвище Павла – це вельможний титул, оскільки у Візантійській імперії “сіленціаріями” називали придворних, які брали участь у всіх церемоніальних виходах імператора. Із двох епіграм “Палатинські антології” відомо, що імператор мав дві доньки: Македонію, яка померла у дванадцять років, та Анікітію, яка на час написання саме була на виданні. Тут же йдеться про дружні взаємини Павла з Агапієм. Павло Сіленціарій у візантійському суспільстві був відомий як автор прекрасно написаних любовних віршів. Він також писав надгробні епітафії. Він орієнтувався на творчість Горація та римського письменника Філострата, що свідчить про те, що він отримав прекрасну класичну освіту.

Павло Сіленціарій знав, що його творчість високо цінує сам імператор Юстиніан, тому оспівав побудову храму Святої Софії не випадково. Твір “Екфрасіс храму Святої Софії” Павло Сіленціарій закінчив писати в грудні 562 року: це єдина точна дата з біографії автора. Історики вважають, що поему Павло Сіленціарій присвятив на честь Різдва Христового 6 січня 563 року. У поемі детально описано не тільки побудову храму, але і його оздобу. Опис Павла дуже точний, і майже збігається з деталями, які подає Прокопій Кесарійський у праці “Про побудови”, Агапій у мемуарах та Феофан у хроніці, а також пізніші автори [21,p.35-38].

Наголосимо, що у візантійській літературі та поезії побутували найрізноманітніші жанри, але у більшості творів прославлявся імператор та його родина. Поет Іоан Мосха в творі “Луги духовного” описує палац у “Дігенесі Актріті”, характеризує околиці міста Дросіллі в романі “Повість про Дросіллі і Харікле”. На закінчення роману він описує тронний зал та престол імператора Юстиніана та імператриці Феодори [21,p.35-38].

Зовсім відмінна візантійська поезія розвивається у VII ст. – вона стає світською, а не тільки оспівує імператора.

Цікаві зразки придворної поезії бачимо у творчості найвизначнішого візантійського поета VII ст. Георгія Пісиди. Умови, в яких творив Георгій Пісіда, дуже відрізнялися від придворного середовища часів імператора Юстиніана. Після смерті імператора Юстиніана його наступники опинилися перед загрозою перського та аварського нападу на Константинополь. Скарбниця була

спуistoшена, а суспільство незадоволене бездіяльністю влади. У час правління імператора Фоки (602-610 рр.) вороги вже підійшли під мури візантійської столиці. Встояли проти ворогів тільки завдяки сильному угрупованню військової аристократії, яку очолив син карфагенського екзарха, майбутній імператор Іраклій.

Неспокійна військово-політична ситуація позначилася на ідеології та літературі, які в цей час були піддані значному впливу релігійних діячів, зокрема богословів.

Письменники та поети цього часу – здебільшого вчені, монахи або інші духовні особи. Знову починає розвиватися духовна поезія.

Цікавим зразком поезії цього часу є твір, присвячений дружині імператора Маврикія, Констанції, яка разом із дітьми стала жертвою політичного перевороту. У творі майстерно передано весь жах передсмертної агонії, яку пережила цариця [18,s.214-219].

Однак, незважаючи на домінування духовної поезії, розвиваються і твори придворного жанру, зокрема – поеми Пісиди. Кар'єра поета, який народився в Пісідській області, що в Малій Азії, розпочалася із служби дияконом у соборі Святої Софії. Згодом він став хартофілаксом (архіваріусом) при імператорі Іраклії і супроводжував його у всіх військових походах. Тому поеми Георгія Пісиди – це свідчення очевидця. Збереглися і дійшли до нашого часу його великі поеми “Похід Іраклія проти персів”, “Війна з аварами”, “Іракліада, чи на кінцеву загибель царя Хосроя” [36,s.79-92].

У своїх поезіях автор намагався втілити всі найкращі риси візантійської епічної поезії, головним завданням було прославлення діяльності імператора. Твори Пісиди – виразники кращих традицій візантійської культури VII ст., які доносять до пересічних візантійців переваги і могутність власної держави, вищість християнства перед релігією “нечестивих варварів”. Творчість Георгія Пісиди мала великий вплив на візантійське суспільство не тільки в VII ст., а й була прикладом для візантійських поетів VIII-X ст., що дало можливість через три століття Михайлу Пселлу зауважити: “Чиї кращі вірші: Пісиди чи Евріпіда?”

Придворна і військова тематика поем Пісиди знаходить своє продовження у великій поемі Феодосія Граматика (VIII ст.), який жив у час правління імператора-іконоборця Льва Ісавра, який зобразив облогу Константинополя аварами у 673 р. і арабами у 717 р. [25,s.707-711].

Після правління імператора Іраклія у загальнодержавному та інтелектуальному житті Візантійської держави почалася криза, яка була викликана натиском арабів на Візантію та іконоборськими протистояннями. Світська поезія як жанр починає занепадати, розвивається тільки церковна поезія. Наголосимо, що у візантійській літературі світська поезія відроджується лише в останній період іконоборства у творах іконошанувальника Феодора Студита (124 вірші) та у гімнах монахині Касії.

Феодор Студит оспівує монастирське життя. Перед читачем постає велика низка персонажів: священники, регенти хорів, церковні служки. У творах він закликає духівництво сумлінно виконувати свої обов'язки, бути поблажливими до світських людей. До нас дійшло кілька листів Ф. Студита до його сучасниці Касії, гострий і всеосяжний розум якої став темою для його деяких віршів. Про високий інтелектуальний рівень Касії йдеться і у творах візантійських поетів Симеона Магістра, Георгія Монаха, Зонари, Михайла Глики. Вони наголошують, що Касія як одна з найкрасивіших дівчат була представлена останньому імператору-іконоборцю Феофілу як зразок майбутньої нареченої. Феофіла злякала висока освіченість та глибокий розум Касії, він не захотів мати занадто розумну дружину. У розмові з Касією він наголосив: “Від жінок постає все зло”, але дівчина відповіла: “Та завдяки жінці є і добродетель” [34.s.11-12].

Світська частина поетичної спадщини Касії складається із великої кількості епіграм та афоризмів, які засуджують людські вади: дурість, лицемірство, віроломство. У віршах Касія, як і Феодор Студит, застосовує майже одні й ті ж поетичні прийоми. У творах зазначених авторів не простежуються впливи античності, обидва поети творчо сформувалися на візантійській світській та релігійній поетичній літературній традиції [14,s.318-319].

Творчість Касії та Феодора Студита заклала літературні засади, які продовжували розвиватися у Візантії до кінця IX ст. Візантійська література, і зокрема поезія, мала у своєму розвитку три культурних злети: в час “Македонського відродження” в епоху правління Македонської династії (877-1057 рр.), “Комнинське відродження” в час правління династії

Комнинів (1081-1185 рр.), і в період “Палеологівське відродження” у час правління останніх візантійських імператорів (XIII-XIV ст.) [2,с.132-135].

Як засвідчують джерела, в середині IX ст. Кесар Варда відкриває Константинопольський університет, що дає поштовх для подальшого розвитку візантійської літератури, поезії. У цей час поезія стає популярною серед візантійського населення. Як свідчать історики, навіть імператор Феофіл складав вірші. Наступний імператор, який правив Візантією через півстоліття після Феофіла, Лев Мудрий (886-911 рр.), складав світські поеми, висвітлюючи складну ситуацію у Візантійській державі. Лев Мудрий відомий також у візантійській літературі як “літературний антиквар”, йому належав перший у візантійській літературі хресмологічний збірник. У збірнику були віршовані передбачення подальшої долі візантійської держави, її імператорів та патріархів. У літературній творчості Лева Мудрого закладені основні принципи візантійського спіритуалізму, які були вироблені в епоху “іконоборських” дискусій.

У візантійській поезії IX-X ст. помітні тенденції використання стилю епохи імператора Юстиніана. Творять такі визначні поети, як Георгій Пісіда та Павло Сіленціарій. Тогочасна поезія стає світською. Поети були майже сучасниками Льва Філософа – магістра, проконсула, патриція. Також відомі своїми поетичними творами учень Льва Філософа, Костянтин Сіцилійський, константинопольський нотаріус Костянтин Родоський, диякон церкви Святих Апостолів Феодосій.

Найбільше письмових свідчень ми маємо про літературну діяльність Льва Філософа, про якого відомо, що він мав обширні знання з філософії, астрології та медицини, викладав математику в Константинопольському університеті, брав участь у міжнародних дипломатичних переговорах в часи правління імператора Лева Мудрого [7,с.32-39].

Льву Філософу належать також численні епіграми на історико-літературні та історико-культурні теми. Їх лейтмотивом є переживання за падіння моральних устоїв імперії, зниження рівня освіченості суспільства, втрату релігійної свідомості. Лев Філософ наголошує, що в його час процвітає брехня, насилля, свавілля. До наших днів дійшли його поеми “Про весілля Лева Мудрого”, “Апологія Лева Філософа”, в якій він возвеличує Ісуса Христа, а стародавніх греків-язичників принижує. Цим твором він дав відповідь своєму учневі Костянтину Сіцилійському, який виявляв велику прихильність до язичницької культури [15,с.47-52].

Слід наголосити, що Костянтин Сіцилійський відомий як поет, який не любив багатства і розкошів. Його визначні твори – “Анакреонтські вірші”, створені після трагічної загибелі в морі його батьків та братів, “Любовні пісні, які ведуть початок від деякого поета Анакреонта”, “Вірші анакреонтовські без суму до закоханої дівчини”.

Наступним відомим візантійським поетом цього часу є Костянтин Родоський, який у 981 р. написав вірш на честь імператора Костянтина VII Багрянородного та описав сім чудес Константинополя, які постали завдяки імператору. В своїх епіграмах він вступив у філологічну полеміку з Львом Хирсфактом, який посилено вивчав класичну лірику і драму. Так, у своїх віршах “На Льва Хирсфакта” Костянтин висміює його творчість так, як Костянтин висміює поетичну спадщину придворного євнуха Феодора Пафлагонця [16,с.12-19].

Зовсім інший напрямок у світській поезії мають твори диякона Феодосія, який прославив військові походи імператора Никифора Фоки (963-969 рр.). Поему “Завоювання Криту”, яка складається із п’яти пісень, він створив одразу ж після смерті імператора Романа II. У поемі йдеться про визволення Криту, який півтора століття знаходився під владою арабів, оспівано завоювання значних територій Сирії. Як бачимо із творчості Феодосія, він продовжує поетичні традиції Пісиди [32,с.79-86].

Старший сучасник Феодосія, вчений монах Іоан Кіріот, якого через зацікавлення математикою називали Геометром, писав світські вірші, які об’єднував у збірки під назвами «Різні вірші на релігійні та історичні теми», створив цикл віршів під назвою “Рай”. Свої історичні твори він посвятив військовим походам імператора Никифора Фоки, якому симпатизував. Наголосимо, що Іоан Кіріот жив у складний час, був свідком дворцевого перевороту Іоана Цімісхія, пережив перші війни Візантії з Україною-Руссю у 981 р. На думку поета, приборкати русів зміг би такий сильний чоловік, як імператор Никифор Фока. У поетичній творчості Іоан Кіріот продовжує історичні традиції поетичних творів Георгія Пісиди і Феодосія.

Зовсім іншою за жанром є його збірка віршів під назвою “Рай”, у якій він прославляє старогрецьку науку, поезію, літературу. Він прославляє усіх грецьких вчених, які жили в Афінах: від Гомера до Софокла і Платона. Автор схиляється перед афінською інтелігенцією і ставить її в приклад для візантійців [11,с.41-55,с.56-61,с.62-67].

Останнім світським поетом у Візантії був Христофор Мілетський (1000-1050 рр.), який розвинув свій поетичний талант у час правління македонської династії. Він був сучасником чотирьох імператорів: Романа III Агріса, Михайла IV, Михайла V, Калафата і Костянтина IX Мономаха. Творчість Христофора Мілетського збігається у часі зі складним періодом імперії, оскільки двоє з імператорів померли внаслідок дворцевих переворотів. Тільки після того, як Василій II зміцнив Візантійську державу ціною мобілізації всіх внутрішніх сил, у країні почалася стабілізація. Вірші Христофора Мілетського відтворюють усю складність дійсності імператора. Як засвідчують джерела, Христофор Мілетський народився у знатній сім’ї. Він мав титул консула, а згодом – і патриція, служив при дворі імператорським секретарем, був суддею в Пафлагонії. Це змусило його займатися різножанровою літературною діяльністю. Його твори, як світські, так і релігійні, мають запозичення з античного мистецтва та античної поезії, якою Христофор Мілетський керувався при написанні творів [5,с.54-59].

Складна ситуація у Візантійській державі в час Христофора Мілетського спонукає поета до думки, що “життя – це гра”, і він намагається бути майстром як політичної так, і літературної гри з присутнім йому жанром “грецького гумору”. Свої поетичні твори він пише на ґрунті кращих зразків античної міфології, класичних творів візантійської поетичної традиції. Він схиляється перед майстерністю поетів та митців стародавньої Греції: Фідієм, Паррасієм, Поліклітом, Архімедом, Архітом, Евклідом. Х. Мілетський є поціновувачем поетичної творчості Георгія Пісиди, якого вважає майстром візантійської поетичної думки. Христофор Мілетський своєю творчістю та талантом заклав класичну візантійську поезію, яка утвердилася у Візантійській імперії і проіснувала до наступної поетичної епохи – до XII ст., яка дала новий напрям розвитку візантійської поезії, зокрема – впливала на творчість поета нового покоління Феодора Продрома [12,с.73-76].

Підсумовуючи розділ, наголосимо, що історія візантійської поетичної думки IV-X ст. для сучасного розуміння впливу її на староукраїнську поетику та розвиток поетичної творчості є нашим багатоплановим історико-літературним дослідженням, який потребує апробації та аналізу всіх наявних джерел, однак уже зараз можна припустити, що візантійська поетична традиція, яка кристалізувалася з IV ст. по X ст. стоїть біля витоків візантійсько-українських літературних та культурних традицій [2,с.132-135].

Список використаних джерел та літератури:

1. Грабарь-Пассек М.Е. Императрица Евдокия (Афинаида). В кн.: Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М. 1968.
2. Ідзьо В. Візантійська література в IV-XV століттях та проблема зародження та становлення християнської культури. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2004, т. IV.
3. История Византийской культуры. – М., 1965, с.34-38.
4. История Византии. – М., 1967, т. II.
5. История греческой литературы. – М., 1960, т. III.
6. Лазарев В.Н. История византийской живописи. – М., 1971.
7. Липшиц Е.Э. Лев Мудрый и Константинопольский университет. – В.В., 1949, №1.
8. Очерки по истории Византийской культуры VIII-IX вв. – М., 1952.
9. Памятники византийской культуры IV - IX веков. – М., 1968.
10. Памятники поздней античной поэзии и прозы II-V веков. – М., 1964.
11. Памятники античной поэзии и прозы II-V веков. – М. 1964.
12. Фрейберг Л.А. Византийская поэзия IV-X вв. и античные традиции. Византийская литература. – М., 1974.
13. Церковная история. – М. 1895, т. VII.
14. Anthologia graeca carminum christianorum, ed W. Christ et M. Paranikas. – Lipsiae, 1871.
15. Anecdota Graeca, ed. P. Matrangola, p. II.- Romae, 1950.
16. Anecdota Graeca ed. P. Matrangola.
17. AP, X.
18. AP, II 732. AP, II 732..
19. Vian F. Recherche sur les Posthomerica de Guintus de Smyrne. – Paris, 1959.
20. Vendryes I. Traite d'accentuation grecque. – Paris 1945.
21. Diehl Ch. Justinien et la civilisation Byzantine. – Paris, 1902.
- 22-42. Die Gedichte des Christophorus Mytilenaios, ed. E. Kurtz. – Lipsiae, 1903, s. 78-89.
23. Jones J.W. Trojan legend. Who is Sinon. – CJ. 1965.
24. Jordan L.H. Geschichte der altchristlichen literaturur. – Leipzig, 1911.
25. Krumbacher K. Geschichte der byzantinischen Literatur. – Munchen, 1897.
26. Cataudella G. Sulla poesia di Nonno Panopolitano. – Atene e Roma, t. 38, 1936.
27. Cantarella R. Poeti Bizantini, v. VIII. – Milano, 1948.
- Medieval and modern Greek poetry. Anthology by C.A. Trypanis. - Oxford, 1951.
28. Montaut L. Revue critique de quelques questions historiques se rapportant a saint Gregoire de Nazianze. – Paris, 1878.
29. Masch G. Geschichte der Autobiographie. Bd. I, 1-ste Halfte. – Berlin, 1950.
30. Meridier L. L'influence de la seconde sophistique sur l'oeuvre de Gregoire de Nysse. – Rennes, 1906.
31. Mirabillon. Milan 1928.
32. PG, t. 113.
33. Pepin J. Mythe et allegorie. – Paris, 1958.
34. Rochw Ilse. Studien zu der Person, den Werken und dem Nachleben der Dichterin Kasia. – Berlin, 1967.
35. Simon E. Nonnos und Elfenbeinkastchen aus Veroli. – JDAJ, t. 79, 1964.
36. Sternbach L. De Georgio Pisida Nonni sectatore. – Krakau, 1893.
37. Theophanis Continuati Chronographia.

Візантійський роман у VII - XIV століттях

Візантійська культурна еліта у IV-VI ст. заклала письменницькі засади, на яких ґрунтувався розвиток мистецтва здебільшого історично-релігійного змісту [4,с.157-160].

Ф. А. Петровський вважав, що становлення візантійського роману почалося з VII ст. перші візантійські романи були любовного жанру, як свідчать пам'ятки XIII ст. [7,с.231-244].

У "Повісті про любов Хоррея і Каллірої" розкрито яскраві почуття закоханих на тлі життя візантійського суспільства [8,с.198-199].

Роман Євматія Макремволіта "Любов Ісмінія та Ісміні" вчені датують VII ст. Тут уперше спостерігаємо ознаки стилів пізніших античних романів [2,с.121-125].

Наголосимо, що роман Євматія Макремволіта "Любов Ісмінія та Ісміні" має спільні ознаки із старогрецькими романами, зокрема – із твором Ахілла Татія "Левкіпа і Клітофон". Уперше візантійський роман був перекладений французькою у 1769 р. Бошаном ("Les amours d'Ismene et d'Ismenias"). Твір Євматія Макремволіта "Любов Ісмінія та Ісміні" переклала російською із старогрецької С. В. Полякова [3,с.127-129]. Перші коментарі до роману зробила у 1919 р. П. В. Безобразова у науковій статті, де висловила позицію про роль візантійського роману в культурному житті Візантії [1,с.105-115].

Наступний визначний візантійський роман – "Повість про Дросілли і Харікла" – теж був перекладений російською і виданий у видавництві "Наука" у 1969 р. Головний герой твору після тривалих роздумів робить висновок, що немає нічого прекраснішого, ніж гарна дівчина.

У творі Микити "Євгеніана" йдеться про щоденне життя візантійців, у якому найголовніше – любовні переживання. "Євгеніана" перегукується із творами романіста VII ст. Феоктиста, Павла Сіленціарія, Македонія, Паллади.

Згодом починають розвиватися візантійські пригодницькі романи, зразком такого твору є роман Феодора Продрома "Про Роданфі і Досікла", який схожий за стилем написання з романом Микити "Євгеніана" [9,с.18-24].

Під час нової епохи розвитку Візантійської імперії змінюються уподобання візантійського суспільства – знову стають популярними любовні романи, зокрема – "Про Каллімаха і Хрисоррою" та "Про Бельтандра і Хризанцу" [7,с.238-240].

Віршований роман "Про Каллімаха і Хрисоррою" дійшов до нас тільки в одному варіанті, який знаходиться в Лейдені. Вперше він був опублікований у збіранні грецьких романів Ламброса в Парижі в 1880 р., у 1936 р. його переклав французькою Пішар [10,с.27-34]. Частини роману були також перекладені й російською у 1969 р., опубліковані в "Пам'ятках візантійської літератури IX-XIV ст." [6,с.387-398].

Автором роману "Про Каллімаха і Хрисоррою" вважають Андроніка Комнина, двоюрідного брата імператора Андроніка II Комнина (1310-1340 рр.). Твір за стилем написання подібний до романів Манассі та повісті "Про Дегеніса Акріта". Мова твору наближена до грецької класичної мови, однак має ознаки візантійської мови XIV ст.

У романі йдеться про те, що у одного царя було троє синів, найдостойніший з яких мав успадкувати престол візантійського імператора. Щоб визначитися, цар відправив синів у подорож. Мандруючи, за лісом царевичі натрапили на замок змія. Брати перелякалися, однак наймолодший, найсміливіший, вирішує увійти всередину за допомогою чарівного персня. В найрозкішнішій кімнаті він знаходить прив'язану за волосся дівчину, яка розповіла йому про свої поневіряння у замку. Коли повернувся змій, царевич заховався і прикинувся мертвим. Зі своєї схованки хлопець бачив, як змій досхочу наївся різних страв, а дівчині дав лише крайчик хліба і склянку води. Коли змій ліг спати, царевич його убив і звільнив дівчину. Вона закохалася у свого рятівника, але недовго тривало щастя Каллімаха і Хрисоррої.

Одного разу якийсь цар випадково натрапив на замок, і, побачивши Хрисоррою, в неї закохався, і вирішив оволодіти дівчиною. Одна стара чаклунка узяла зачароване золоте яблуко і вирушила із сотнею воїнів до замку та почала кликати на допомогу. На її крик прибігає Каллімах, який убиває змія. Чаклунка дає йому яблуко, вкусивши його, він упав мертвим. Прибігла Хрисоррою і від жаху знепритомніла, а чужий цар з воїнами її викрав.

Братам Каллімаха приснився сон про загибель брата, і вони вирушили на його пошуки. Знайшли брата мертвим, з яблуком на грудях. На щастя, на яблуку був напис про те, як урятувати померлого, і брати оживили Каллімаха. Він одразу кинувся на пошуки Хрисоррої. Дізнавшись, де вона живе, хлопець наймається помічником царського садівника. Закохані починають таємно зустрічатися, однак їх викривають і приводять до царя на суд, на якому Хрисорроя сміливо розповідає щиру правду про своє життя. Цар наказав спалити чарівницю, і щасливі закохані повернулися в свій замок [10,s.37-45].

Отже, роман “Про Каллімаха і Хрисоррою” є казково-фантастичним з елементами пригодницько-любовного жанру [6,c.387-398]. Наступний візантійський пригодницько-любовний роман – “Бельтандр і Хризанца”. Він був знайдений і виданий в Парижі у 1880 р. і в 1925 році в Афінах.

Роман “Бельтандр і Хризанца” розповідає про візантійського імператора Родофіла, у якого було два сини – Філандр і Бельтандр. Бельтандр був красивий, ставний, хоробрий, його біляве волосся кучерявилося, очі сяяли, а білі груди були як у статуї із холодного мармуру. Але батько його не любив, батьківське серце хилилося до другого сина. Тому Бельтандр вирішив покинути рідну землю і шукати щастя на чужині. Імператор Родофіл послав своїх воїнів умовити сина повернутися додому, обіцяючи йому і багатство, і шану, та Бельтандр уперто продовжував свій шлях.

Далеко від Батьківщини хлопець уперше зупинився. Була прекрасна місячна ніч, у зеленому лузі дзюрчав струмок. Бельтандр загравав на флейті і заспівав пісню, виливаючи у ній всю тугу за рідним краєм.

Блукаючи світом у пошуках пригод, молодий царевич приходить в Малу Азію, до Тарсу, доходить “замку любові” Еротокастроу, збудованого з каменю сердоліку. Бельтандр підійшов до воріт і прочитав вирізаний на них напис: “Той, кого ніколи ще не поранили стріли кохання, нехай буде тисячу і тисячу разів проклятий, він зовсім не гідний бачити Еротокастрон”. Бельтандр переступає поріг і входить у замок. В одному залі він бачить статуї жертв кохання. На одній із них вирізаний напис: «Бельтандр, другий син царя Родофіла, всемогутнього правителя всієї Римської держави, закоханий у доньку царя великої Антіохії, Хризанцу». На іншій статуї він читає: “Дочка великої Антіохії Хризанца, яку кохає Бальтандр, але кохання роз’єднує їх”.

Намагаючись дізнатися майбутнє, Бальтандр пройшов до іншого залу, оздобленого дорогоцінним камінням. Посередині залу стояв трон, на якому сидів володар любові та кохання. Він наказує Бельтандру розповісти про його пригоди, дає йому золотий прут і говорить, що наступного дня перед ним постануть сорок знатних дівчат, із яких Бельтандр повинен вибрати найпрекраснішу і дати їй золотий прут, другій, яку уподобає – із заліза, третій – із топаза. Із цих трьох дівчат він має обрати ту, в якій брови чорні, і ніс повний грації, уста – як троянди, зуби – як перли. Бельтандр дав обраній дівчині золотий прут, але все раптово, як видіння, зникло.

Бельтандр знову вирушає в дорогу і приходить в Антіохію, і стає до царя на службу. Молода царівна була дуже схожа на дівчину, якій він давав золотий прут. Між молодими спалахнуло кохання, вони почали зустрічатися у саду царського палацу. Та одного разу Бельтандра побачила сторожа, його схопили і кинули в тюрму. Вірна служниця царівни Хризанци впевнила судів, що Бельтандр приходив в сад на побачення з нею, а не з Хризанцою. Патріарх Антіохії дав шлюб Бельтандру і служниці, але закохані продовжують таємні зустрічі. Згодом вони утекли з Антіохії і повернулися на батьківщину Бельтандра, де й одружилися. Родофіл зрадив, що його син повернувся додому, і передав йому трон, бо Філандр помер.

Отже, стрижнева тема роману полягає в тому, що усе в житті людини вирішує доля. На жаль, автор твору і дата його написання невідомі. Дослідники припускають, що він був написаний у першій чверті XIII ст., до взяття турками Антіохії в 1269 р. [7,c.241-244].

Проведений аналіз дає підстави твердити, що візантійський роман мав багато запозичень і впливів із старогрецької літератури.

У XI-XII ст. у візантійському романі прослідковуємо елементи християнської ідеології, моралі, історії. Ці твори відомі в цей час у Візантії під назвою “житейської” літератури.

Незважаючи на те, що великою популярністю користуються християнські романи, однак продовжують розвивати і твори любовної тематики, в яких діють язичницькі боги, а старі сюжети формуються через призму сновидінь, передбачень, споминів з минулого.

Із XII ст. візантійський роман видозмінюється і зближується із західноєвропейським, що свідчить про літературні взаємовпливи і культурні зв'язки православного візантійського роману з католицьким західноєвропейським. Із візантійських романів XII ст. до наших днів дійшли “Повість про Ісміна і Ісміну”, “Роданфа і Досикла”, “Дросілла і Харікл” Феодора Продрома, “Євгеніана” Микити із незначними втратами, а “Арістандр і Каллітея” Костянтина Манассиаса – у фрагментах.

Безсумнівно, зразки візантійського роману потребують перекладу на українську мову для системного вивчення і подальшого дослідження [5,с.214-215].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Безобразова П. В. Очерки византийской культуры. – Пг., 1919.
- 2.Византийская любовная проза. – М., “Наука”, 1965.
- 3.Византийская проза. – М., ”Наука”, 1965.
- 4.Ідзьо В. Сатиричний жанр, епіграми, епістолографія в Візантійській імперії в IV-XV століттях.// Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2005, т. VIII.
5. Ідзьо В. С.. Античні, римські та візантійські джерела про історію українців-слов'ян (сучасна методологія, постановка питання для з'ясування проблеми).//Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2002, т. II.
- 6.”Памятники византийской литературы IX-XIV веков”. – М., ”Наука”, 1969.
7. Петровський Ф. А. Византийский роман. Византийская литература. – М., 1974.
- 8.Харитон. Повесть о любви Херрея и Каллирои. – М., 1954.
- 9.“La composition et le style du roman de Nicetas Eugenianos par Karl Svoboda”. Actes du IV congres international des etudes byzantines”, v.I. – Sofia, 1935.
10. Pichrd Michel. Les Belles-Lettres. – Paris, 1936.

Сатиричний жанр, епіграми, розвиток епістолярного стилю у Візантійській імперії в IV-XV століттях

Твори сатиричного жанру, епіграми, зразки епістолярного стилю ведуть початок ще з античної культури і, як вважає німецький дослідник К. Крумбахер, є продовженням давніх давньогрецьких традицій. На його думку, для Анни Комнин твори Фуккідіда та Полібія є зразками для наслідування, для Никифора Врієннія – твори Ксенофонта, а для риторичних творів Никифора Хумна підґрунтям стала літературна спадщина Сократа.

На думку дослідника, візантієць Євстафій Макремволит своєю “Повістю про Ісміну і Ісмін” подражав твору “Левкіп і Клітофонт”, який написав Ахілл Татій, а роман Феодора Продрома “Роданфа і Досикл” перегукується з “Ефіопікою” Геліодора [9,s.121-143].

Більшість дослідників, як бачимо, вважали візантійську сатиру, епіграму та епістолярію наслідуванням зразків давньогрецької літератури [6,s.14-32].

Отже, з’ясуємо почергово еволюцію візантійської сатири, епістолярії та епіграми від зародження і впливів давньогрецької літератури у IV-VI ст. до становлення власне візантійської культурної традиції у VI-IX ст. та подальшого її розвитку у X-XV ст.

Як свідчить літературний аналіз творів, процес поступових змін сатиричного жанру античного кшталту розвивався у Візантії дуже повільно, передусім змінювалося ідейне забарвлення сатири.

Наголосимо, що сатиричний жанр у Візантії різнився в різні часи та епохи. Так, твори “Друг батьківщини, чи Той, що слухає настанови”, “Тимаріон, чи Про його мучеництво”, “Перебування Мазариса в підземному царстві” були написані у формі діалогу. У “Тимаріоні, чи про його мучеництво” та “Перебуванні Мазариса в підземному царстві” читаємо про подорожі у загробне царство, розмови з душами померлих, часом – із духами відомих історичних осіб. Після мандрівки головний герой успішно повертається на землю. Ці два сатиричні твори візантійських авторів дають підстави порівнювати їх сюжети із твором давньогрецького автора Лукіана “Меніша, або Подорож в підземне царство”. У підземне царство спускались Одисей у Гомера і Тезей у Гесіода, герої комедій Аристофана.

У сатирі “Друг батьківщини, чи Той, що слухає настанови” герой не спускається в підземне царство, а навпаки – піднімається по безкінечній драбині, щоб відвідати в “золотому оберезі”, який знаходиться за “залізними воротами”, “літаючих в небесах людей” з блідими обличчями. Порозмовлявши з ними, герой повертається до рідного міста.

Усі ці названі твори були дуже популярними у візантійському суспільстві, вважалося, що їх автори наслідують Лукіана [7,s.47-72]. Визначні зразки сатиричного жанру церква не забороняла, оскільки вони не суперечили вченню Ісуса Христа. Особливий візантійський гумор та популяризувався по усій тогочасній Європі [14,s.22-25].

Окрім запозичень із давньогрецьких сюжетів, у сатиричних творах бачимо наслідування римських та латинських авторів, зокрема Горація, Вергілія.

Зацікавлення сатирою Самосатти, як і взагалі античною сатирою, виникає у IX-X ст. Першим шанувальником сатиричних творів Лукіана був Василій, єпископ Адада, який у 870 р. брав участь у синоді. Його наслідував єпископ Нікейський Олександр, а митрополит Нікейський розвивав традиції Феодана. Саме його імператор Костянтин Багрянородний (913-959 рр.) запросив до імператорського двору. Цікавився античною та візантійською сатирою, зокрема текстами Лукіана, і архієпископ Кесарії Каппадокійської, Ареф, який у X ст. сам робив коментарі до сатиричних творів Лукіана [11,s.652-657].

Багато зразків і пам’яток візантійської сатиричної літератури зберігалися в “Бібліотеці” патріарха Фотія (820-891 рр.). Патріарх був поціновувачем античного культурного насліддя, високо ставив творчість [4,s.141-142]. Цікавився візантійською сатирою також імператор Феофіл (829-842 рр.), про мудрість і справедливість якого розповідає хроніст Костянтин Манассі [12,s.3-7].

Особливої популярності сатиричний жанр сягнув у пізній Візантії – X-XII ст. – у Костантинополі та Фесалоніках. Навіть у XIV-XV ст. були широко відомими твори Лукіана.

У сатиричних творах XV ст. постає картина морального та духовного зубожіння у вищих колах візантійського суспільства, як описано в сатиричному творі “Мазарисі”. Про моральний занепад свідчать історичні джерела останнього десятиліття існування імперії. Окрім “Мазариса”, жоден твір візантійської сатири ніколи так глибоко не розкривав суті візантійського суспільства, не викривав вади усіх складових візантійської держави [10,s.134-152].

Незважаючи на те, що сатирична література була не мала широкого розповсюдження у християнському візантійському суспільстві, однак візантійцям вдалося зберегти стародавній літературний жанр античної культури і сприяти його подальшому розвитку упродовж тисячолітнього функціонування візантійської літератури та культури.

Особливої дослідницької уваги потребує такий жанр візантійської сатири, як епіграма. Уже на межі двох епох – античної та візантійської – склалися збірники творів різних авторів, які творили в цьому жанрі.

Як засвідчують джерела, першу антологію давньогрецьких епіграм уклав уродженець сірійської Гадари, поет Мелеагром, який жив на початку I ст. до н.е. Наприкінці I ст. н. е. фессалонієць Філіп упорядкував третій збірник епіграм. Згодом його працю продовжив у V ст. н. е. візантійський поет Агафій, який склав свій збірник епіграм із декількох розділів.

Четвертий збірник епіграм, антологію, уклав у X ст. Костянтин Каелом, який у своїй праці об'єднав твори, розміщені в попередніх збірниках, і додав чимало зразків епіграм пізніших візантійських авторів. Йому вдалося укласти 15 книжок грецьких та візантійських епіграм.

Отже, до XIV ст. у Візантії існувало 15 збірників візантійських епіграм, з яких монах Максим Плануд у XIV ст. уклав 7 книжок. до яких додав твори свого часу. Таким чином, антологія Максима Плануда, видана у 1494 р. у Флоренції, була єдиною збереженою антологією давньогрецьких і візантійських епіграм. У 1606 р. французький вчений Клавдій Салмазій віднайшов у гейдельберзькій Палатинській бібліотеці рукопис XI ст., який виявився антологією епіграм X ст. Кафели. Тут було зібрано 3696 епіграм, укладених у 15 книжок. У XIX ст. ці епіграми були перекладені на французьку мову і видані в Парижі. До грецької антології, яку опрацював Дюбрер і Куны, було додано ще третій том, і всі ці епіграми вийшли друком у 1864-1872 рр. [8,s.16-24].

Згодом, у 1916 р. у Лондоні, була видана 16 книжка епіграм, яка складалася із 388 творів антології Плануда, яких немає в антології Кефали [13,s.145-181]. Також усі книжки візантійських епіграм у 1958 р. були видані в Мюнхені у перекладі німецькою [5,s.59-78].

Згідно з матеріалами опрацьованих джерел Російської державної бібліотеки, робимо висновок, що зародження жанру епіграми у візантійській імперії починається у IV ст. На початку візантійської епохи цей жанр започаткували у 329-390 рр. великий християнський поет і богослов Григорій Назіанзін і язичник Паллад, який жив у 335-430 рр. У їхніх творах простежується перехід від пізньоантичної до ранньохристиянської епіграми. Усі наступні епіграми яскраво виявляють християнські та державницькі тенденції, в межах яких розвивається візантійська епіграма від ранньої до пізньої епохи.

Вплив візантійських епіграм на літературу України-Русі в IX-XIV ст. потребує подальшого дослідження [2,s.16-161].

Твори епістолярного стилю найяскравіше відтворюють життя пересічного візантійця, свідчать про окремі події у різних регіонах Візантійській імперії. Традиції листування започаткувалися у ранньовізантійській літературі в IV-V ст., але старогрецькі впливи були ще дуже помітні.

Із VI ст. можна назвати тільки одного яскравого представника цього жанру – псевдо-Діонісія Ареопажита, який писав здебільшого філософські трактати та фіктивні листи невідомому Арістенету.

Писав фіктивні листи у VII ст. Феофілакт Сімокатта. Як бачимо із творів VII-IX ст., листування поживавлюється епоху іконоборства, коли громадське життя у Візантійській імперії було позначено релігійним конфліктом. Зразки епістолярного стилю характеризувалися простотою форми і глибоким змістом. Про це свідчать полемічні твори Студита і Фотія, під впливом яких писали свої листи пересічні візантійці X-XIV ст.

У період XIV-XV ст. внаслідок важливих історичних подій, зокрема – нападу турків на Візантію, контактів із західною релігійною філософією, епістолярія видозмінюється і кристалізується у нових мовних, літературних формах, які розвиваються на кращій епістолярній спадщині та візантійській традиції.

На жаль, немає українських перекладів епістолярних зразків візантійського письменства.

Ранньовізантійська епістолярія IV-V ст. концентрувалася навколо Каппадокійського центру, який об'єднував релігійних високоосвічених візантійців, що проживали в Малій Азії. Це були Василь Кесарійський, Григорій Назіанзін, Григорій Нісський. Згодом епістолярний стиль розвинув у своїх листах Іоан Златоуст, єпископ африканської Кірени, Сінесія, ритор із сірійського міста Гази, Елія.

Ці автори творили на засадах ранньохристиянської літератури I-III ст., яку поєднували з античними традиціями. Це було передусім пов'язано з тим, що у 324-337 рр., в час правління імператора Костянтина I, християнство отримало офіційне визнання і стало державною релігією, ґрунтуючись на засадах багатовікової античної культури.

Як свідчать проаналізовані пам'ятки, у культурі розпочалась боротьба між язичницьким і християнським світоглядом, яка в різних світоглядних формах проіснувала до часу падіння візантійської держави та культури в XV ст. Ця боротьба та протиріччя у Візантійській державі яскраво відображені в епістолярній літературі. Листування у IV-V ст. відтворює широкомасштабні картини боротьби християнства та язичництва, розкриває увесь спектр політичних, економічних та релігійних взаємин, які мали місце в історії молодой візантійської держави. Епістолярна творчість візантійських авторів IV-V ст. свідчить про те, що антична традиція продовжує домінувати у літературі [3,с.181-229].

Наступний активний розвиток візантійського епістолярного стилю припадає на VI-IX ст. У цей час візантійська література ще орієнтується на античну традицію, але поступово перероджується і набирає візантійських рис. Тоді ж виникають історичні, філософські, релігійні трактати різних світських та релігійних жанрів. Цей період вважається перехідним в епістолярії. Зароджуються нові традиції, які складають основу суто візантійського листування, про що свідчать твори Сімокатти, Кесарійського, Студита, Фотія та інших авторів. За період VI-IX ст. окреслилася суто візантійська епістолографія. Візантійські літературні традиції, закони, державне управління, політична влада, релігійна організація слугувало кристалізації візантійської епістолярії, яка розвинулася у VI-IX ст. [1,с.132-135].

Найбільшого розвитку візантійська епістолярія досягає в X-XVI ст. Як свідчать візантійські пам'ятки, творам цього періоду властиві індивідуальні стильові ознаки. Листи адресуються як до приватних, так і до державних осіб. Очевидно, епістолярна література цього часу є виразником візантійської літературної традиції, яка зберігається до XVI ст. Тільки у XIV ст. візантійці відроджують традиції античної епістолярної спадщини, яка розвивається до XV ст.

Творцям епістолярної літератури цього часу властиве використання запозичень із класичних авторів стародавньої Греції. У період XIV-XV ст. у візантійській епістолярній літературі простежуємо запозичення з античної історії, літератури, поезії, і цей процес триває до занепаду Візантійської імперії [3,с.181-229].

Отже, проаналізовані сатиричні твори, епіграми, зразки епістолярного стилю є невід'ємними складовими візантійської культури та літератури, і можемо припустити, що вони мали вплив на староукраїнську літературну спадщину епохи староукраїнської держави IX-XIV ст.

Наголосимо, що сатиричний жанр, епіграми, епістолярія Візантійської імперії IV-XV ст. є малодосліджені українськими науковцями, немає українських перекладів. Основним завданням української науки передусім є переклад візантійської історичної та літературної спадщини, що дасть можливість з'ясувати проблеми розвитку сатиричного жанру, епіграм, епістолярії, які характерні для Візантії та староукраїнської літератури та культури, що є предметом нашого подальшого дослідження [1,с.132-135].

Список використаних джерел та літератури:

1. Ідзьо В. Візантійська література в IV-XV століттях та проблема зародження та становлення християнської культури. // Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2004, т. IV.
2. Петровский А. Ф. Византийские эпиграммы. Византийская литература. – М., 1974.
3. Попова Т. В. Византийская эпистолография. Византийские эпиграммы. Византийская литература. – М., 1974.
4. Соколова Т. М. Византийская сатира. Византийская литература. – М., 1974.
5. *Antologia Graeca. Griechisch-deutsch.* Ed. H. Beckby. – Munchen, 1958.
6. Boissonade J.-Fr. *Anecdota graeca*, t. III. – Paris, 1831.
7. Hase B. *Notices de trois pieces satyriques imitees de la "Necyomantie" de Lucceien. Notices et extraits de manuscrits de la bibliothegue imperial*, t. IX, pars 2. – Paris, 1813.
8. *Epigrammatum Anthologia Palatina. Instr.* Ed. Cougny. – Parisiis, 1864-1872.
9. Krumbacher K. *Geschichte der byzantinischen Literatur.* – Munchen, 1897.
10. Constantini Manassis *breviarium historiae metricum*, V.
11. Rabe H. *Die Lukianstudien des Arethas. Nachrichten der konigl. Gesellschaft der Wissenschaften und Georg-August Universitat zu Gottingen. Philologisch-historische Klasse aus Jahre 1903.*
12. *Theoph. Cont. Lib.*, III.
13. *The Greek Anthology with an english translation* by W. R. Paton. – London, 1916.
14. Foerster R. *Lucien in der Renaissance.* – Kiel, 1886.

Наукове видання

Віктор Ідзьо

**Візантійська література та культура
у IV - XV століттях**

Видання II, 2015р.

Подано до друку 4.06.2015р. Підпис. до друку 26.06.2015 р.
Формат видання 60/ 84 1/16. Папір офсетний. Умовн.друк.арк.10,25

Зам.56. Тираж 300 екз.

Видавництво «СІМІК»

76000, м.Івано-Франківськ, вул. Т. Цюклера, 9а

тел. (0342) 78-91-26, 78-91-29

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи серія ІФ
№11 від 27.03.2001 року.

Віддруковано в друкарні видавництва ПП «СІМІК»

76000, м.Івано-Франківськ, вул. Т. Цюклера, 9а,

тел. (0342) 78-91-29

Віктор Ідзьо

Візантійська
література та культура
(IV-XV ст.)